

EGY SOKAK VITATTA SZERKEZETRŐL*

MÁRKUS ANDREA

A konstrukcióról, amelyet a jelen tanulmányban vizsgálok, számos egészen eltérő elemzés született már. Ennek az elsődleges oka a szerkezet kiemelkedően kivételes volta: a tulajdonságok, amelyek jellemzik vagy önmagukban is egészen speciálisak, vagy a szerkezet valamilyen más tulajdonság(együttes)ének mondanak ellent. Ehhez mérten a konstrukciót tekintették már melléknévi összetételnek, a birtokos szerkezethez hasonló nominális kifejezésnek, igenévi és időjeles vonatkozó mellékmondatnak. Csakhogy mindezidáig egyetlen elemzésnek sem sikerült számot adnia a szerkezet valamennyi problémás tulajdonságáról, mivel vagy csupán néhány kiemelt jellemzőre koncentráltak, vagy más tekintetben nem tarthatóak kielégítőnek.

Ez a cikk megkísérel egy a szerkezet minden tulajdonságára kiterjedő elemzést adni, amely azon a feltételezésen alapszik, hogy a vizsgált szerkezet csupán vP/AspP méretű vonatkozó mellékmondat egy fonológiailag üres visszamaradó névmási tárgyjal. Amellett érvelek, hogy a konstrukció egymástól látszólag független sajátosságai e két feltevés valamelyikével vagy azok kombinációjával indokolhatóak.

Először röviden áttekintem a szerkezet kivételes tulajdonságait, majd a korábbi elemzések kritikai értékelése következik. Ezután vázolom saját javaslatomat, amelyet azután részletesen összevetek a konstrukció sajátos jellemzőivel. Végül néhány további lehetséges kutatási téma kijelölése után összefoglalom a cikk főbb eredményeit. Az elemzés elméleti keretétül a Minimalista Program szolgál.

* Szeretném megköszönni mindazoknak a segítségét, akik hozzájárultak ahhoz, hogy ez a cikk eljusson a jelenlegi állapotába. Különösen hálás vagyok a sok mérhetetlenül hasznos átbeszéltetett óráért Surányi Balázsnak, valamint Bartos Hubának, aki mint témavezetőm nyomon követte és igazgatta a szakdolgozatom formálódását, benne ennek a dolgozatnak egy korábbi változatával. Nagyon köszönöm É. Kiss Katalinnak és az „adverbiumos projektum” tagjainak észrevételeiket és javaslataikat, valamint az ICSH8 és LingDok11 konferencia hallgatóságának a megfigyeléseit. Végül pedig köszönöm a névtelen bírálónak és a szerkesztőnek kritikai megjegyzéseiket, amelyekkel nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy megvizsgáljam azokat a kérdéseket, amelyeket óvatosan próbáltam elkerülni. A fennmaradó hibáért a felelősség természetesen az enyém. A cikk a TS 49873 sz. OTKA támogatásával készült.

1. A vizsgált konstrukció jellemzői

A vizsgált konstrukciót az alábbi példa szemlélteti:

- (1) [DP a [XP Hornstein szerkesztette] kötet]]

A szerkezet szakirodalomból jól ismert, sajátos tulajdonságait (l. Szepesi 1982; Kenesei 1986; Laczkó 2001; Nádasdi 2006) az alábbiakban listászerűen sorolom fel, törekedve arra, hogy az adatoknak ez az áttekintése elmélettől független legyen.

(i) Az első vitát kiváltó tulajdonsága a szerkezetnek, hogy tartalmaz egy bizonyos *-t(t)* toldalékot, amely azonos hangzású mind a múlt idő jelével, mind pedig a befejezett melléknévi igenevekben található igenévi toldalékkal. A különféle elemzések mindkét toldalékkal megkísérelték rokonítani a szerkezetben szereplő *-t(t)* végződést; ennek részletes kifejtésére a következő fejezetben kerül majd sor.

(ii) A következő probléma a szerkezet alanyának esetéhez kapcsolódik, ugyanis az alany látszólag nominatívuszi esetet visel. Ez azért okozhat nehézséget, mert alanyesetet a magyarban a véges mondatok alanya, illetve a birtokos szerkezetben a birtokos kaphat, noha az utóbbit elemezték már esetenkülülinek is (l. den Dikken 1999; É. Kiss 2002). A *-vÁn* igeneves szerkezetek alanyaként a beszélők egy része elfogad nominatívuszos DP-t (l. Kenesei 2003), míg mások egyértelműen elfogadhatatlannak tartják a testesen megjelenő alanyt:

- (2) % (?*) Péter hazaérvén, Mari feltálalta a vacsorát.

(iii) A *-t(t)* szuffixomot követő *-A* szintén több kérdést felvet: tekinthető (határozott) tárgyi egyeztetésnek, birtokjelnek vagy akár személyjelölőnek is. Ugyanakkor probléma, hogy a határozott tárgyi egyeztetés igeneves mondatokban nem fordul elő, és nem világos az sem, hogy ebben a szerkezetben mi lenne a szerepe a birtokjelnek.¹

¹ A szerkesztő rámutat arra, hogy például a török nyelvekben az igeneves szerkezetek a birtokos szerkezetnek felelnek meg. Egyetértek viszont Laczkóval (2001), aki úgy véli, hogy ez a megoldás a magyarban akkor lenne elfogadható, ha a „sokkalta természetesebb alanyi funkció feltevésére valamilyen oknál fogva nem nyílna lehetőség.”

- (3) (a) János látott *egy* balesetet
(b) János látta *a* balesetet.
(c) a János által látott baleset

- (4) (a) az ő könyve

(iv) Emellett az alannyal való egyeztetésnek, többek között az időjeles mondatokkal ellentétben, nincs morfológiai reflexe:

- (5) (a) Jánosék említették ezt a lehetőséget.
(b) a Jánosék említette/*említették lehetőség

Ugyanakkor ennél a pontnál meg kell említenünk, hogy bár a mai nyelvhasználatban nem elterjedt, a konstrukció archaikus változata megenged személyragot: ezekre az esetekre a harmadik fejezetben térek ki:

- (6) †/??a most említettem példa

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a mai nyelvhasználatban még az archaikus személyragos változat sem enged meg nyílt névmási alanyt (l. (v) alább):

- (7) *az én építettem homokvár [Laczkó 2001: 8]

(v) Személyes névmások elfogadhatatlanok vagy nagyon jelöltek a konstrukció alanyaként, miközben a lexikális DP-k és a visszaható névmás *maga* (különböző számú és személyű változatai) elfogadhatóak:

- (8) (a) * az én megoldotta(m) feladat
(b) a Mari/magad megoldotta feladat

(vi) Ráadásul a konstrukció szigorúan kéttagú: csupán a predikátum és annak 'alanya' jelenhet meg testesen, de ezeknek kötelezően jelen kell lenniük. Ez a megszorítás magába foglalja az igenévre és annak alanyára vonatko-

zó szomszédossági kívánalmat: semmilyen összetevő nem ékelődhet be e közé a két konstituens közé².

(9) *a {tegnap/jól} János {tegnap/jól} megoldotta {tegnap/jól} feladat

(vii) Továbbá Laczkó (2001) szerint a magyarban egyedülálló, hogy a módosított főnévi fej az attributív frázis rejtett tárgyával, nem pedig alanyával azonosítható.

(viii) Végül pedig köztudott, hogy a konstrukció alanyának, illetve tárgyának a szemantikai szerepe befolyásolja a kifejezés elfogadhatóságát: Kenesei (1986) mutat rá először arra, hogy amennyiben a meglévő argumentum nem ágensi szerepű, a konstrukció nem grammatikus:

(10) *A Mari tudta vers [Kenesei 1986: 115]

Ezt a megfigyelést Laczkó (2001) egészíti ki, hangsúlyozva azt, hogy az igenév produktív használatának az egyik feltétele az, hogy a cselekvés behatással legyen a tárgyra. Ennek a megszorításnak az okát Laczkó (2001) abban látja, hogy a szenvedő igenévi szerkezettel ($-T(T)^3$) szemben a vizsgált konstrukció aktív építkezésű, amely az alanyak szemantikai prominenciát kölcsönöz. A továbbiakban ezt az álláspontot teszem én is magamévá, és nem keresek további magyarázatot a szerkezetnek erre a tulajdonságára.

Felmerül tehát a kérdés, hogy hogyan képes a konstrukció különleges vagy ellentmondó tulajdonságairól egyetlen elemzés számot adni. A következő fejezetben bemutatam a korábbi vizsgálódások eredményeit, összemérem azokat az itt bemutatott adatokkal, majd kísérletet teszek egy átfogó elemzés felmutatására.

² A korábbi megközelítések közül több (l. Kenesei 1986; Laczkó 2001) ezt a megszorítást a szerkezet kötelező kéttagságára vonatkozó megkötésnek tartja. A mai nyelvhasználatban azonban ez a kéttagság az igenév és az alany jelenlétét írja elő, bár a konstrukció archaikus személyragos változata megengedett a testes alany helyett határozókat is:

(j) † az imént említettem példa

³ Laczkó (1999, 2000) munkásságára építve $-T(T)$, illetve $-Ó$ igenevekként utalok a hagyományosan befejezett illetve folyamatos melléknévi igeneveknek címkézett kategóriákra, ezzel is mutatva, hogy ezeknek az igeneveknek az általa leírt aktív/passzív és aspektuális eloszlását tekintem mérvadónak.

2. A korábbi elemzések

A nominális megközelítés a birtokos szerkezettel való párhuzamra épül (l. Szepesi 1982). A leglátványosabb érv, amely ebbe az irányba mutat, a (iii)-as és (iv)-es tulajdonság, vagyis a birtokjelre emlékeztető -A, és a többesszámbeli egyeztetés mintázata:

(11) Jánosék könyve/*könyvék

További érvként szokás felhozni (ii)-t és (vi)-ot, ám ha közelebbről szemügyre vesszük őket, ezek nem bizonyulnak meggyőzőnek. Ahogyan arra többek között Laczkó (2001) és Nádasi (2006) rámutat, nem világos, hogy a vizsgált szerkezetben a részeseset miért nem elérhető az alany/„birtokos” számára. Továbbá a birtokos szerkezetben melléknevek beékelődhetnek még a nominatívuszos alany és a birtok közé is, míg jelen esetben a *megoldotta* és *János* közé semmi nem férközhet be. Összefoglalva, a nominális megközelítés mellett (iii) és (iv) szól, miközben (i), (ii), (v), (vi), (vii) magyarázat nélkül marad, és ráadásul (iii) szerepe sem teljesen világos.

Az igeneves megközelítés mellett leginkább az (i) és (vii) tulajdonság szól: a *-tt* szuffixumot lehetne a befejezett melléknévi igenév *-tt*-jéhez hasonló participiális végződésnek tekinteni, és, ahogyan azt látni fogjuk, a (vii)-es jellemző sem mond ellent az igeneves elemzésnek. Ennek az irányzatnak a fő képviselője Kenesei (1986) és Laczkó (2001). Kenesei (1986) elsősorban a konstrukció hagyományos melléknévi összetételként való elemzése ellen érvel, a konstrukció problematikus tulajdonságai közül a következőket érinti: (ii), vagyis az alanyi kifejezés nominatívusza és az -A morféma szerepe. Az alanyesettel kapcsolatban Kenesei (1986) feltételezi, hogy a nominatívusz egyrészt megkívánja, hogy az esetosztó egyeztetést (AGR) viseljen, másrészt pedig megköveteli az esetadó és az esetjelölt DP szomszédosságát. (Ez a szomszédosság azonban, ahogyan azt Kenesei (1986) is megjegyzi, nem vonatkozik az időjeles mondatokra. Ezáltal azonban a szomszédossági feltétel csupán a birtokos szerkezetet szorítja meg,⁴ ami a megfigyelés általános voltát némiképp aláássa.) Kenesei elemzésében a konstruk-

⁴ A negyedik szerkezet, amelyben (bár vitatott, l. (2)) felbukkanhat az alanyeset, a *-vAn* igeneves mondat; a szomszédosság betartása vagy megsértése azonban nem tűnik módosítani a konstrukció elfogadhatóságát :

(i) % (?*) János {az ebédet} elfogyasztván {az ebédet}, Mari elmosogatott.

ció tartalmaz egyeztetést (l. -A), a szomszédossági kívánalom pedig teljesül, tehát az alanyeset engedélyezve lesz. Ami az -A szuffixumot illeti, ezt Kenesei (1986) egy nem-véges egyeztetési morfémanak tekinti, amely nominatívuszi esetet oszt. Ezzel a feltételezéssel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés, az infinitívuszos mondatokban -A miért nem képes alanyesetet adni szomszédosság esetén sem.⁵ Mindazonáltal szükségesnek tartom előrebocsátani, hogy Keneseihez hasonlóan a szerkezetet igeneves vonatkozói mellékmondatként elemzem majd, tehát Kenesei (1986) alapvető meglátását minden kritika ellenére osztom.

Laczkó (2001) személyragos igenévnek tartja a szerkezetet, és a (iv), (v), (vi) és (vii)-es tulajdonságokat vizsgálja. Állítása szerint ezek elsősorban történeti illetve percepciók okokra vezethetőek vissza. Ugyanakkor tudjuk, hogy a természetes nyelv tolerálja a többértelműséget, a történeti háttér pedig szinkrón magyarázatot nem ad. Formálisan, Laczkó (2001) az LFG keretén belül igyekszik számot adni erről a szerkezetről, csakhogy (vi)-ot alapvetően stipulálja, míg (vii)-et a derivációs toldalék inherens tulajdonságának tekinti. Úgy tűnik tehát, hogy az igeneves megközelítések, minden érdemük ellenére, legalább az alábbi tulajdonságokat magyarázat nélkül hagyják: (ii), (iii), (iv), (v) és (vi).

Nádasdi (2006) a konstrukciót véges igés prenominális mellékmondatnak tekinti, amelyben a „jobb híján” *pro* tárgyat C köti, a japán, ír stb. prenominális szerkezetek mintájára (Adger és Ramchand (2002) alapján). Nádasdi (2006) érvelése szerint nominatívuszi eset a magyar nem-véges szerkezetekben kizárólag a birtokos szerkezetben, illetve a -*vÁn* igeneveknél figyelhető meg. Mivel Nádasdi É. Kiss (2002) és den Dikken (1999) elemzésére hivatkozva a birtokost esettelennek tekinti, marad a [+Tns]-t tartalmazó -*vÁn* szerkezet. Ebből Nádasdi arra következtet, hogy a vizsgált szerkezetben a nominatívuszi eset [+Tns]-t indikál, míg az -A toldalék [+Agr] jelenlétét jelzi. Ezt a két megfigyelést ötvözve pedig nyilvánvaló, hogy a szerkezet véges konstrukció. Mindez számot adna (ii)-ről és (iii)-ról, de ezzel egyidejűleg a (i), (iv), (v), (vi) és (vii)-es jellemzők további magyarázatra szorulnak az ő elemzésében. Ezek közül kiemelten fontos az alanyi egyeztetés hiánya,

⁵ Kenesei (személyes közlés) szerint az 1986-os kontextusban elképzelhető, hogy a „Tense” lehetővé teszi az elszakadást. Mindazonáltal az infinitívuszos mondatokat [+Agr, -Tns]-nek szokás elemezni, míg a -*ván/-vén* igeneves szerkezetek elfogadott elemzése [-Agr, +Tns] (Nádasdi 2006: 78, és az ott található hivatkozások), a szomszédosság (vagy a jelenlévő +/- Tns) viszont nem játszik szerepet egyik esetben sem.

ami pedig az időjeles mondatok sarkalatos jellemzője. Mindezekből azonban Nádasdi csupán az (i)-es tulajdonságra tér ki, és ebben az esetben kénytelen a jelen idejű megfelelő nemlétét stipulálni. Ugyanakkor az üres tárgy „jobb híján” *pro*ként való elemzését indokoltnak tartom, és magam is hasonló módon adok számot a határozott tárgyi egyeztetésnek elemzett -A toldalékról.

3. Az elemzés

Kenesei (1986) és Laczkó (2001) elemzéséhez hasonlóan a vizsgált konstrukciót nem-véges ígét tartalmazó vonatkozó mellékmondatnak tekintem; a kivételes jellemzők levezetése azonban nagymértékben különbözni fog a korábbi javaslatoktól. Elemzésem a következő két feltételezésen alapszik:

(A) a vizsgált konstrukció TP-nél kisebb, csupán vP/AspP méretű

(B) a rejtett tárgy egy (potenciálisan felidéző) személyes típusú névmás

Az alábbiakban röviden bemutatom a két alapfeltevés hátterét és egymáshoz való viszonyukat, majd egyenként megvizsgálom, hogyan vezethetők le mindebből a szerkezet sajátos tulajdonságai.

A névmásos megközelítést a határozott tárgyi egyeztetésnek elemzett -A végződés teszi szükségessé: míg a vonatkozó névmások általában határozatlanok (l. *aki, ami*), addig a harmadik személyű személyes névmások határozottak. Ezért Nádasdihoz (2006) hasonlóan kézenfekvőnek tartom egy nem vonatkozó típusú névmás bevezetését. E feltevés ellen szól ugyan, hogy a magyarban a (potenciálisan hangalak nélküli) visszamaradó névmások léte nem bizonyított, másrésztől azonban a bázisgenerálás – mint a mozgatás alternatívája – különösen a vizsgált konstrukció esetén legitimnek tűnik. A bázisgenerálást javasló megközelítés legfőbb előnye ugyanis, hogy a felidéző névmást stipuláló premissza (B) összefüggésbe hozható a szerkezet méretére vonatkozó (A) megszorítással: a felidéző névmásnak mind a jelenléte a szerkezetben, mind pedig korlátozott előfordulása potenciálisan levezethető az (A) feltevésből, amennyiben megmutatható, hogy mozgatás nem fordulhat elő a vizsgált szerkezetben.

Mármost úgy tűnik, hogy mind a hagyományos megközelítést, mind pedig a vonatkozó mellékmondatok emeléses elemzését (l. Vergnaud 1974, Kayne 1994) alapul véve képesek lehetünk kizárni a mozgatást a konstrukció méretére való hivatkozással: a hagyományos megközelítés esetén a funkcionális réteg, ahová a relatív operátor mozogna, nem épül ki, és az emeléses

elemzés funkcionális projekciók tömegét igénylő módszerét is kizárja a szerkezet méretére vonatkozó megszorítás. Ugyanakkor a felidéző névmást alkalmazó stratégia lehetővé teszi, hogy a névmást a legmagasabb projekcióhoz kapcsolt operátor vagy – az emeléses megközelítés esetén – a mellékmondatból kimozgatott főnévi kifejezés mozgatas nélkül kösse. A felidezés többszörsően jelölt stratégiáját (l. Aoun, Hornstein and Choueiri 2001) a többi igenév esetén a mozgatas lehetőségének megléte zárna ki.

Egy másik lehetséges megoldást az antilokalitás jelensége kínál: amennyiben a nyom és kötője túl „közel” állnának egymáshoz, nem jöhet létre mozgatas (l. Grohmann 2003; Abels 2003). Egy vP/AspP méretű kifejezés esetén ez az alternatíva is hihető lehet. Végül pedig elképzelhető az is, hogy a konstrukcióban megjelenő névmás nem is felidéző: a főnév tartományát megszorító predikátum megalkotásának egy módja változó létrehozása operátormozgattással; emellett azonban egy névmás beillesztése az azt követő lambda-absztakcióval szintén járható út.

Kikerülhetetlen azonban a tárgyi névmás rejtett voltának okát megvizsgálni. Ahogyan azt Nadasdi (2006)⁶ is megjegyzi, egy φ -jegyekkel rendelkező *pro* beillesztése, mint a szerkezet tárgya, azért jelent gondot, mert a magyarban tárgyi névmás látszólag csak egyes számban lehet rejtett (l. 12), miközben a vizsgált szerkezetben a többesszámú főnévi fej esetében sem jelenthet meg a tárgyi névmás hangalakkal (13):

(12) Láttam (öt/*öket).

(13) a János építette (*öket/azokat) házak

Ismerünk azonban olyan eseteket, amikor a gazdaságossági megfontolásokból kötelezően rejtett névmás (l. (14a)) nem kell, hogy többesszámra legyen jelölve ahhoz, hogy szemantikailag többesszámú legyen (l. (15b)):⁷

⁶ Nadasdi (2006) φ -jegyes *pro* helyett Adger és Ramchand (2002) alapján egy jobb-híján *pro*-t feltételez. Az itt javasolt privatív névmási elem akár azonosítható is Nadasdi jobb-híján *pro*-jával: mindkét elemzés mögött az a felismerés áll, hogy a határozott tárgyi egyeztetés miatt lehetetlen a szerkezetet emeléses relativizációval levezetni; a vonatkozó mellékmondatok hagyományos megközelítése számára pedig nehézséget jelent, hogy a magyarban a vonatkozó névmások általában határozatlanok. A lényeg tehát mindkét elemzés számára a névmás határozott tárgyi egyeztetést kiváltó tulajdonsága.

⁷ Surányi Balázs, személyes kommunikáció. A példák is tőle vannak.

(14) (a) (*Pro/*θ*)**hozzá**vágta a tányért a gyerekhez.

(b) Jánoshoz(*zá) indultam.

(c) (Ő)hozzá indultam.

(15) (a) **Hozzájuk** vágta a tányért.

(b) **Hozzá**vágta a tányért a gyerekekhez.

Köztudott az is, hogy a prenominális vonatkozó mellékmondatokban a vonatkozó vagy visszamaradó névmási elem nem jelenhet meg testesen⁸ (l. de Vries 2002). Feltételezhetjük tehát, hogy ez az általános megszorítás nem engedi a számegegyeztetés nélküli névmási tárgyat hangalakkal megjelenni a felszínen. Amennyiben pedig a koindexált főnévi fej többesszámú, a tárgyi névmás csupán szemantikailag lesz többesszámúként értelmezve: a módosított fejjel való függőségi viszony lehetővé teszi a visszakereshetőséget.

A fenti feltevések fényében tehát vegyük szemügyre ismét az adatokat:

(i) A konstrukció egy participiális vonatkozó mellékmondat, következésképp *-t(t)* nem a múlt idő jele, hanem egy igenévi végződés (l. az igeneves megközelítéseket általában: Kenesei 1986; Laczkó 2001). Ezt a következtetést erősíti, hogy a konstrukció kifejezhet egyidejűséget is:

(16) A szél lengette nád csodálatos látvány.

Továbbá, ellentétben az időjeles mellékmondatos elemzéssel, az igeneves megközelítés magyarázza azt is, hogy a szerkezetnek miért nincs jelen idejű megfelelője:

(17) *a Vágó István vezeti műsor

(ii) A strukturális Esetet gyakran az egyeztetési folyamat lecsapódásának, morfológiai reflexének tekintik (George and Kornfilt 1981, Chomsky 2001). A kurrens irányzatokban (l. Chomsky 2001) a szonda (alanyi egyeztetés esetén a T) φ jegyei egyeztetési viszonyba kerülnek a DP értelmezhető φ

⁸ Ezalól kivétel a kínai és a nama nyelv (l. Vries 2002).

jegyeivel, a DP (aszimmetrikus) Esetjegye pedig mintegy mellékesen törlődik, a \varnothing egyeztetés következményeképp:⁹

(18) ... [TP T_{u \varnothing} [VP Su_{i \varnothing +Case} v [VP V ...]]] ...

Csakhogy az (A) feltételezés szerint a konstrukció nem tartalmaz ((értelmezhetetlen) \varnothing jegyekkel rendelkező) T-t, így T és az igenév alanya között nem jöhet létre egyeztetés.

(19) ... [DP D [VP Su_{i \varnothing} v [VP V *pro*]] N...] ...

Ebből az következik, hogy a konstrukció alanya nem „kap” Esetet a szintaxisban. Hogyan lehet tehát akkor mégis grammatikus a szerkezet?

Felfigyelve a hagyományos esetelmélet hiányosságaira, az utóbbi időben többen megkíséreltek a bevett teória által magyarázatlanul hagyott esetekről is számot adni azáltal, hogy elkülönítették a morfológiai eset és az absztrakt Eset („strukturális engedélyezés”) fogalmát (l. Marantz 1991; Harley 1995; Schütze 1997; Frampton–Guttman 2000). Schütze (2001) különféle, a hagyományos megközelítés számára nehézséget okozó jelenséget vizsgálva jut arra a következtetésre, hogy az esetszűrő nem morfológiailag motivált megszorítás a testes főnévi kifejezéseket illetően, hanem sokkal inkább egy tisztán konfigurációs követelmény: egy DP akkor lesz strukturálisan engedélyezve, ha a megfelelő felszíni pozícióban van. A „jobb híján” eset tehát nem „megjavítja” az esetszűrőt megsértő mondatokat, hanem kiejti azokat a főnévi kifejezéseket, amelyek nem kapnak esetet szintaktikai vagy egyéb (l. szemantikai eset, terjedés vagy illeszkedés) mechanizmusok révén. Ez a felfogás többek között lehetővé teszi az úgynevezett „Mad Magazin”-beli mondatok, az elliptikus válaszok, a baloldali kihelyezés vagy a mellérendelés bizonyos formáinak magyarázatát, amelyre Schütze (2001) az izlandiból, a görögből, a latinból, az arabból, a spanyolból és számos más nyelvből hoz bizonyítékot. A következő példák az angolból ismert baloldali kihelyezést és az elliptikus válaszokat szemléltetik:

⁹ A minimalista gyakorlatnak megfelelően $u\varnothing$ a szondán megjelenő értelmezhetetlen \varnothing jegyeket (a magyarban személy- és számbeli egyeztetés az alannyal), $i\varnothing$ pedig a DP-n megjelenő értelmezhető \varnothing jegyeket jelenti.

(20) Me, I like beans.
én-ACC én-NOM szeretem babok-ACC
'Ami engem illet, én szeretem a babot.'

(21) (A): Who wants to try this game?
'Ki akarja kipróbálni ezt a játékot?'

(B1): Me/*I.
én-ACC/*én-NOM
'Én.'

(B2): I/*Me do (too).
én-NOM/*én-ACC AUX is
'Én (is).'

Különösen releváns a kontraszt a (21)-es példában: (B2) válaszában a segédige révén az alany strukturális alanyesetet kap, míg (B1)-ben az esetadó hiányában a névmási alany akkuzatívuszi „jobb híján” esettel lesz kiejtve.

A fenti esetekben és az általam vizsgált konstrukcióban közös vonás, hogy szemmel láthatóan nincs jelen esetadó: amennyiben tehát T oldaláról fogalmazzuk meg a strukturális engedélyezés mechanizmusát, elképzelhető, hogy T jelenléte nélkül is megjelenhet egy alanyi funkciót betöltő DP, amelynek morfológiai esetéről a posztszintaktikai komponens gondoskodik. Mindezek fényében tehát feltételezem, hogy a jelen szerkezetben az alany Eset (illetve eset) nélküli a szintaxisban,¹⁰ és posztszintaktikailag kap „jobb híján” alanyesetet. Ez egybecseng azzal a megfigyeléssel is, hogy a gazdag esetmorfológiájú nyelvekben a „jobb híján” eset a nominatívuszi (l. Schütze 2001). Érdeemes még megemlíteni, hogy ez a megközelítés potenciálisan kiterjeszhető a birtokos szerkezetre is, ahol az alanyesetű birtokossal kapcsolatban már feltételezték „Esetnélküliséget” (l. den Dikken 1999; É. Kiss 2002).

Röviden érdemes még megvizsgálni, hogyan zárható ki a „jobb híján” eset az egyéb igenevek esetén, illetve hogy mit kezdhetünk a személyragozott archaikus konstrukcióval. A participiális igenevek esetében a „jobb híján” esetet többféleképpen is ki lehet rekeszteni. Az -Ó igeneves szerkezetekben a

¹⁰ Ehhez Schützehez (2001:207) hasonlóan feltételezem, hogy a főnévi kifejezések értelmezhetetlen esetjegy nélkül is beléphetnek a derivációba.

„jobb híján” eset célpontja, a vonatkozó névmás által képviselt alany, független okokból nem jelenhet meg testesen (l. Vries 2002), míg a szenvedő $-T(T)$ igenevek demotált alanya szintaktikai Esettel is megjeleníthető a posztpozíció-beillesztés mechanizmusa révén (*János által*). Mindezekről függetlenül azonban T jelenléte megghiúsítja a „jobb híján” esetet bevetését. Hasonlóképpen, a főnévi igenevek esetében a személyegyeztetésnek tekintett végződés (l. É. Kiss 2001, 2002) képes részesesetet osztani; amennyiben pedig az igenév személyegyeztetés nélküli, T jelenléte továbbra is megakadályozza a „jobb híján” eset megjelenését, így az infinitívusz alanya PRO-ként fog realizálódni (l. a 14-es lábjegyzetet).¹¹ Végül pedig meg kell még említenünk az archaikus személyragos szerkezetet: a személy- és számegyeztetés következtében a fenti premisszák alapján ennél a konstrukciónál kénytelen vagyok T jelenlétét feltenni. Érdekes azonban, hogy míg egy határozószóval a szerkezet, ha régiesen hangzik is, de grammatikus, addig nyílt névmási alannal nem elfogadható:

- (22) (a) † az imént említettem/említetted példa
(b) ?*a te említetted példa

Mindez ismételtlen arra mutat, hogy T jelenléte a „jobb híján” esetet elérhetetlenné teszi: az igenév alanya PRO-ként jelenik meg a felszínen.

(iii) A határozott tárgyi egyeztetés¹² következik a (B) feltételezésből: mivel a fonológiailag üres tárgy harmadik személyű személyes névmás, tárgyas ragozást fog kiváltani. Másrésztől a többi vonatkozó mellékmondatban az üres operátor vonatkozó névmás, és mivel a magyar vonatkozó névmások általában határozatlanok (l. *aki, ami*), a befejezett melléknévi igenevek és

¹¹ Bár nem feltétlenül szükséges a jelen elemzéshez, a non-finit T Nulla Esetet osztó képességéről ld. Martin (2001).

¹² A névtelen lektor felhívja a figyelmet arra, hogy az -A toldalékot nem ajánlott tisztán határozott tárgyi egyeztető morfémának elemezni, mert ez az alanyi egyeztetéssel együtt kódolja a tárgyi egyeztetést. Ugyanakkor a szakirodalomban többen (pl. den Dikken 2006) megalapozottan érvelnek amellett, hogy bár a magyarban a határozott tárgyi ragozást nem azonosíthatjuk egy bizonyos toldalékkal, az egyes szám harmadik személyben és többesszámban – mint vokális melódia – láthatóan elkülönül az alanyt egyeztető toldalékoktól: többek között a múlt idejű paradigma egyes szám harmadik személyében -A toldalékként nyilvánul meg. A mintázat kimerítő áttekintéséről és elemzéséről l. den Dikken (2006: 11).

részben a poszt-nominális vonatkozó mellékmondatok alanyi ragozással állnak.¹³

(iv) (A)-ból következik, hogy – mivel T hiányzik –, nem jön létre egyeztetés az alany és T között. A (iv)-es tulajdonság tehát a *számbeli* egyeztetés hiányának megnyilvánulása.

(v) Ez a tulajdonság (A) segítségével megragadható, ha (v)-öt a *személyegyeztetés* hiányának a következményeként elemezzük: ellentétben a személyes névmásokkal,¹⁴ a lexikális DP-k és a *maga*-névmások megjelenhetnek egyeztetés nélkül, például a névutós szerkezetekben. Figyeljük meg, hogy a lexikális DP és a *maga* névmás nem a harmadik személlyel egyeztetődik:

- (23) (a) Maga alatt(*a) vágja a fát.
(b) (Ő)alatt*(a) szakadt be a jég.

Mindez magyarázza azt is, hogy a jelen nyelvhasználatban az alany miért nem lehet üres névmás (*pro*).

(vi) Ez a tulajdonság részben levezethető a fejevégségi szűrő/peremhatás (Head Final Filter/Edge Effects) megszorításokból (Emonds

¹³ Amennyiben a befejezett melléknévi igenevek esetében létezik tárgyi egyeztetés (c.f. Nádasi 2006; Márkus 2008).

¹⁴ Az infinitívusos mondatokban a személyes névmás szemmel láthatóan megjelenhet egyezés nélkül is :

- (i) Neked nem szabad elmenned/elmenni.

Megfigyelve, hogy a főnévi igenevet vonzó predikátumok közül az egyargumentumúak (pl. episztemikus *kell* vagy irányultság nélküli *szabad*) esetében az egyeztetés nélküli igenév elfogadhatatlan, a kötelezően kétargumentumú predikátumok (pl. *illetlenség*) kizárólag személyegyeztetés nélküli főnévi igenevet szelektálnak, a választhatóan kétargumentumúak (pl. alanyi irányultságú deontikus *szabad*, *lehet* vagy *kell*) pedig összeegyeztethetők mind a személyragos, mind a ragtalan főnévi igeneves szerkezettel, É. Kiss (2001, 2002) a személyrag nélküli főnévi igenevek esetében PRO alanyt feltételez (miközben a mátrix predikátum választhatóan/kötelezően szelektál egy részesesetű vagy ablatívusos argumentumot), míg a személyragos főnévi igenevek esetében a részesesetű argumentum az igenév vonzata:

- (ii) Fontos Jánosnak_i [PRO_i sötétedés előtt hazaérni].

- (iii) Fontos [Jánosnak sötétedés előtt hazaérnie].

Így az általánosítás fenntartható: a személyes névmások kötelezően egyezést váltanak ki.

1976; Williams 1982; Haider 2002), amely kimondja, hogy az attributív frázisok fejevégek.¹⁵ Amennyiben ezt az általánosítást kiegészítjük (A) feltételezéssel, következik, hogy semmilyen testes összetevő nem előzheti meg vagy követheti a vP-beli alanyt és igét. Ennek fényében az sem meglepő, hogy a kéttárgyas igék indirekt tárgya „eltűnik”: a fejevégségi szűrő/peremhatás megszorítás miatt az indirekt tárgy nem jelenhet meg az igenévi fej után, míg az (A) megkötés kizárja a belső topikalizáció lehetőségét, ellentétben a többi prenominális módosító kifejezéssel (pl. egyéb igenevek vagy az attributív melléknévi frázisok, I. É. Kiss 2002; Laczkó 2001).

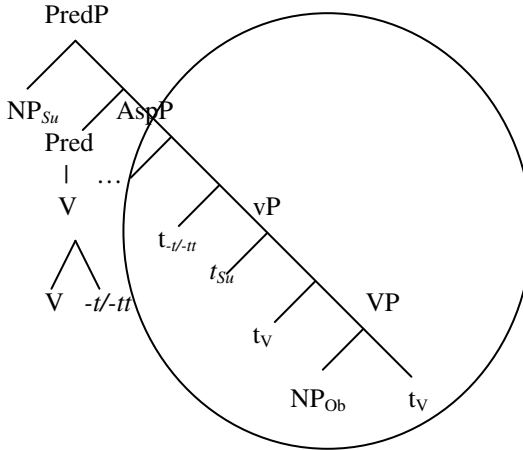
(24) a [Péter {*Jánosnak} adta {*Jánosnak}] pofon

Mielőtt tovább haladunk, meg kell említeni egy az (A) feltevésével kapcsolatban felmerült kérdést: nevezetesen, hogy T hiányában mi alakítja az igenevet és argumentumát propozícióvá. Erre egy lehetséges válasz a következő: először is, számos megközelítés feltételez egy bizonyos PredP-t (pl. Bowers 2001), amely predikációs viszonyt hoz létre az ige és alanya között; vagyis T jelenléte nem feltétlenül szükséges ennek a viszonynak a kialakításához. Ugyanakkor PredP mellett valószínűleg szükséges egy aspektuális projekciót is feltételezni a *-t(t)* szuffixum miatt. Mármint ha feltesszük, hogy a vP-re ráépül az AspP, arra pedig a PredP, amelynek a fejezési pozíciójába az igenév, specifikálójába pedig annak alanya mozog, a szerkezet jellemzői továbbra is levezethetőek: a fejevégségi szűrő/peremhatás megszorítások miatt semmifajta testes konstituens nem követheti az igenevet a Pred fejen, sem pedig nem ékelődhet be a spec-fej viszonyban álló igenév és alanya közé. PredP-t elvben megelőzhetné valamilyen adverbium, de amennyiben elfogadjuk Cinque (1999) megközelítését, ezt a lehetőséget is ki lehet zárunk, ugyanis Cinque hierarchiájában az Asp típusú adverbiumok fölött a T-hez kapcsolódóak következnek, csak hogy T hiányában ezek nem jelenhetnek meg, míg az aspektushoz tartozóak túl alacsonyan vannak (követnék az igenevet a kötelezően fejevégi szerkezetben). A javaslat lényege tehát, hogy a konstrukció egy T-nél kisebb szerkezet, amelynek az igenév és alanya a legmagasabb projekció, például PredP fej illetve specifikáló pozícióját foglalja el. Az alábbi ábrán a bekarikázott terület jelöli a fejevégségi szü-

¹⁵ Bár az általánosítás tágabb ennél, Laczkó (2001) szintén megjegyzi, hogy a melléknévi igeneves illetve melléknévi kifejezések a magyarban kötelezően fejevégek (2001: 7).

rő/peremhatás megszorítás által fonológiai ürességre ítélt részét a szerkezetnek.

(25)

(vii) Tárgyi fejú vonatkozó mellékmondatként Laczkó (2001) szerint ez a konstrukció egyedi a magyarban. Mármost a preminális igeveket két dimenzió mentén különböztethetjük meg: beszélhetünk aktív és passzív igevekről (pl. Laczkó 1999, 2000; Alberti 1996; Márkus 2008), amelyek funkcionálhatnak alanyi, illetve tárgyi fejú vonatkozói mellékmondatként (l. Kenesei 2000 a mellékmondatos elemzésről, illetve Márkus 2008). Laczkó (2001) az argumentumok felszíni pozícióját tekinti meghatározónak, következésképp mind az -Ó, mind pedig a passzív -T(T) igevek esetében a módosított főnévi fej az igenév alanyával azonosítható.¹⁶ Amennyiben tehát ezeket az igeveket alanyi fejú vonatkozó mellékmondatoknak tekintjük és a vizsgált konstrukciót aktív, tárgyi fejú vonatkozó mellékmondatnak elemezzük, a következő eloszlást kapjuk (az aspektuális mintázat Laczkó 1999, 2000 munkáján alapszik):

¹⁶ Morfoszintaktikai megfontolások alapján Márkus (2008) egy alternatív megközelítés mellett érvel, amelyben a -T(T) igevek tárgyi fejú vonatkozói mellékmondatok. Ez a különbségtétel azonban a jelen esetben irreleváns, mivel a nemlétező passzív mellékmondat (alanyi Márkus 2008 számára, tárgyi Laczkó 2001 számára) hiánya mindenképp levezethető.

(26)

		TÁRGYI VMM	ALANYI VMM
AKTÍV	előidejű	TTA/TTE (TR), T/TT//Ó/Ő (UA)	Ó/Ő (UE, TR)
	egyidejű	TTA/TTE (TR), Ó/Ő (UA)	Ó/Ő (UE, TR)
PASSZÍV	előidejű	-----	T/TT (TR)
	egyidejű	-----	T/TT (TR)

Kulcs: TR = tranzitív ige Ó/Ő = foly. mnévi igenév
UA = unakkuzatív ige T/TT = bef. mnévi igenév
UE = unergatív ige TTA/TTE = a vizsgált szerkezet

A különböző igenévtípusokat az alábbi példák szemléltetik:

- (27) a [rétest sütő ec_i] diákok_i [Ó/Ő igenevek]
(28) a [(diákok által) süttött ec_i] rétes_i [T/TT igenevek]
(29) a [diákok sütötte ec_i] rétes_i [a vizsgált szerkezet]

A passzív tárgyi vonatkozó mellékmondatok hiánya azonban egyenesen következik: a passzív szerkezetek mögöttes tárgya alannyá lépett elő, tehát nincsen elérhető tárgy, amely alkalmas lenne arra, hogy a módosított főnévi fejjel kapcsolatba hozzuk. Ugyanakkor a passzív mondatokkal ellentétben az aktív mondatoknak mind az alanya, mind a tárgyja azonosítható a módosított főnévi fejjel, tehát semmi rendhagyó nincs az aktív tárgyi fejjel vonatkozó mellékmondatok létezésében. A tárgyi vonatkozó mellékmondatok tipológiai áttekintéséről l. Vries (2002).

3. További témák

Érdeemes még kitérni arra a megfigyelésre,¹⁷ amely szerint az igekötős változatok, ha egyáltalán elfogadhatóak, marginálisak, amennyiben létezik igekötő nélküli verzió:

¹⁷ Amelyre mind a bíráló, mind pedig a szerkesztő felhívja a figyelmemet.

- (30) (a) a János tervezte ház
(b) ?? a János megtervezte ház

Mindez könnyen kapcsolatba hozható a blokkolás jelenségével: azoknak az igéknek az esetében, amelyek igekötősen és igekötő nélkül is előfordulhatnak, továbbá az igekötő nélküli változat megenged mind telikus, mind pedig atelikus olvasatot, a vizsgált szerkezet erősen preferálja a telikus olvasatot. Ilyen szempontból tehát a mindig telikus igekötős változat redundáns, és egy a vizsgált szerkezetnél tapasztalt mértékű minimalitásra való törekvés az igekötő nélküli változatot fogja előnyben részesíteni. A feltevés, amely szerint a blokkolás egy típusával találkozunk, megerősítést nyer abból, hogy amennyiben az igekötő nem teszi (vagy nem az igekötő teszi) telikussá az igét, az igekötős változat nem lesz kevésbé elfogadható, mint az igekötő nélküli verzió:

- (31) (a) a János olvasta vers
(b) a János felolvasta vers

A technikai részletek további vizsgálódás tárgyát képezhetik.

Végül pedig meg kell említenem még egy kérdést, amelyet a jelen dolgozatban vázolt elemzés felvet, nevezetesen hogy a határozott tárgyi egyeztetés miért nem jelenik meg a többi melléknévi igeneves illetve a főnévi igeneves szerkezetben. Bár ez egy lényeges kérdés, jelenleg nem sok tartalmat tudok mondani róla. A $-T(T)$ igenevék esetében könnyen meg lehet kerülni a határozott tárgyi egyeztetést, mivel itt határozatlan vonatkozó névmás testesítené meg a rejtett tárgyat. Nem világos azonban, hogy az $-Ó$ igenevék és az infinitívusz esetén mi zárná ki a határozott tárgyi egyeztetést:

- (32) (a) egy [mindig a könyveket bújó(*ja)] fiú
(b) János könyvét olvasni(*ja) mindig egy élmény.

Ideiglenes megoldásként feltehetjük, hogy a tárgyi egyeztetés a nemvéges mondatoknál nem kötelező, ezért gazdaságossági megfontolásokból általában nem jelenik meg, míg a visszamaradó névmás azonosítása kikényszeríti az egyeztetést. Ennek a javaslatnak a formalizálása elképzelhető Frampton és Guttman (2000) jegymegosztásos elmélete mentén; a részletes kidolgozását l. Márkus (2008: 69–70).

4. Összegzés

A jelen dolgozatban a magyar nyelv egy sok tekintetben sajátos szerkezetének átfogó elemzésére vállalkoztam. A nehézséget jelentő tulajdonságok áttekintése után bemutattam a korábbi elemzéseket, felsorolva, hogy az eddigi megközelítések mely jellemzőket hagyják magyarázat nélkül. Ezután megvizsgáltam, hogy az elemzésem alapjául szolgáló premisszák hogyan képesek megbirkózni a nehézséget jelentő adatokkal. Láttuk, hogy amennyiben a konstrukciót egy kisméretű, felidézõ jellegű névmást tartalmazó igenévi vonatkozó mellékmondatnak tekintjük, a szerkezet valamennyi kivételes jellemzője levezethető. Továbbá amellet érveltem, hogy a két alapfeltevés közül a felidézõ névmás alkalmazásának szükségessége visszavezethető a szerkezet csonkoltságára; ezáltal a konstrukció sajátos tulajdonságeggyüttese egyetlen jellemzőre redukálható: a szerkezet defektív méretére. Bár néhány kérdést vagy azok kidolgozását nyitva hagytam, a javasolt elemzés eddig elért eredményei azt jelzik, hogy érdemes folytatni a kutatást az itt vázolt elképzelések mentén.

HIVATKOZÁSOK

- Abels, K. 2003: *Successive Cyclicity, Anti-locality and Adposition Stranding*. Ph.D. thesis, University of Connecticut, Storrs, CT.
- Adger, D.–G. Ramchand. 2002: Phases and Interpretability, in K. Megerdooian–L. A. Barel eds.: *Proceedings of West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL) 20*, Somerville, MA. Cascadilla Press.
- Alberti G. 1996: Passzíválási művelet a magyarban, in Büky L.–Maleczki M. szerk.: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei II*. Szeged, 7–46.
- Aoun, J.–N. Hornstein–L. Choueiri 2001: Resumption, Movement and Derivational Economy, *Linguistic Inquiry* 32: 371–403.
- Bakró-Nagy Marianne, Bánréti Zoltán és É. Kiss Katalin szerk. 2001: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Bowers, J. 2001: Predication, in Mark Baltin–Chris Collins eds.: *The handbook of contemporary syntactic theory*, Oxford, Blackwell, 299–333.

- Chomsky, N. 2001: Derivation by Phase, in M. Kenstowicz ed.: *Ken Hale: A Life in Language*, MIT, MIT Press.
- den Dikken, M. 1999: On the Structural Representation of Possession and Agreement: the Case of (Anti-) Agreement in Hungarian Possessed Nominals, in Kenesei, I. ed.: *Crossing Boundaries: Advances in the Theory of Central and Eastern European Languages*, Amsterdam, John Benjamins.
- den Dikken, M. 2006: When Hungarians Agree to Disagree – The Fine Art of ‘Phi’ and Art. Ms.
- Emonds, J. E. 1976: *A Transformational Approach to English Syntax*, New York, Academic Press.
- É. Kiss K. 2001: A főnévi igenév személyragozásának kérdéseiről, in Bakró-Nagy M. – Bánréti Z. – É. Kiss K. szerk.: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*, Osiris Kiadó, Budapest, 42–58.
- É. Kiss, K. 2002: *The Syntax of Hungarian*, Cambridge Syntax Guides, Cambridge University Press, Cambridge.
- Frampton, J. – S. Guttman. 2000: *Agreement as feature sharing*, Ms., Northeastern.
- George, L. – J. Kornfilt 1981: Finiteness and Boundedness in Turkish, in F. Heny ed.: *Binding and Filtering*, Cambridge, MIT Press.
- Grohmann, K. Prolific Domains: *On the anti-locality of movement dependencies*, Amsterdam: John Benjamins.
- Haider, H. 2004: Pre- and postverbal adverbials in OV and VO, *Lingua* 114, 779–807.
- Harley, H. B. 1995: Subjects, events and licensing. Ph.D. Dissertation, MIT, Cambridge, Mass.
- Kayne, R. 1994: *The Antisymmetry of Syntax*, MIT Press.
- Kenesei, I. 1986: On the role of the agreement morpheme in Hungarian, *Acta Linguistica* 36: 109–120.
- Kenesei I. 2000: Szavak, szófajok, toldalékok, in Kiefer F. szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 3: Morfológia*, 75–136. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kenesei, I. 2005: Nonfinite clauses in Derived Nominals, in Kenesei, I., Ch. Pinon and P. Siptár eds.: *Approaches to Hungarian. Vol 9. Papers from the Düsseldorf Conference*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Laczkó, T. 1999: A Comprehensive Analysis of Three Hungarian Participles, in S. Bird, A. Carnie, J. Haugen and P. Norquest eds.: *WCCFL 18 Proceedings*, Somerville, MA, Cascadilla Press, 272–284.
- Laczkó T. 2000: A melléknévi és határozói igenévképzők, in Kiefer F. szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Laczkó T. 2001: Néhány lexikai-funkcionális gondolat a személyragos -(t)t igenévről, in Andor József–Szöcs Tibor–Terts Istvan szerk.: *Színes eszmék nem alszanak ...Szépe György 70. születésnapjára*, Pécs, Lingua Franca Csoport, 741–759.
- Marantz, A. 1991: Case and licensing, in *ESCOL '91: Proceedings of the 8th Eastern States Conference on Linguistics*, Columbus, Ohio State University, 234–253.
- Márkus, A. 2008: Participles and the passive in Hungarian. [Az igenevek és a passzív a magyarban]. Szakdolgozat, ELTE Elméleti Nyelvészet Tanszék.
- Martin, R. 2001: Null Case and the Distribution of PRO, *Linguistic Inquiry* 32: 141–166.
- Nádasdi P. 2006: Mozgatás nélkül? Egy prenominalis vonatkozó szerkezet minimalista elemzése a magyarban, in Sinkovics Balázs szerk.: *LINGDOK 5*. Szeged, JATE Press.
- Schütze, C. T. 1999: *INFL in Child and Adult Language: Agreement, Case and Licensing*. Doktori disszertáció, MIT.
- Schütze, C. T. 2001: On the Nature of Default Case, *Syntax* 4/3, 205–238.
- Szepesi Gy. 1939: *Az istenadta-féle szerkezetek a finnugor nyelvekben*, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- de Vries, M. 2002: The Syntax of Relativisation. Doktori Disszertáció, LOT.
- Williams, E. 1982: Another Argument that Passive is Transformational, *Linguistic Inquiry* 13, 60–63.